

Erfgoed Brussel

40

Lente 2026

U

Dossier

**ART DECO,
RESOLUUT MODERN**

urban.brussels

Brussel, een art-decostad?

Het terrein bevroegd

PAULA DUMONT EN VALÉRIE ORBAN

DEPARTEMENT STUDIES EN ONDERZOEK, URBAN.BRUSSELS,
MET MEDEWERKING VAN EMILIA PAUCHARD, MASTER IN DE GEOGRAFISCHE WETENSCHAPPEN (ULB)

Brussel telt tal van opmerkelijke art-decogebouwen, maar hoe wijdverspreid is die stijl werkelijk?

Om die vraag te beantwoorden, hebben we ons voornamelijk gebaseerd op de gegevens van de Inventaris van het bouwkundig erfgoed¹. De opmaak van die inventaris ging in de jaren 1970 van start en sindsdien wordt hij voortdurend bijgewerkt.

Vandaag omvat de inventaris 6.102 gebouwen die tot de categorie 'art deco' worden gerekend. Daarvan zijn er 84 opgenomen op de bewaarlijst. Door die gebouwen in kaart te brengen, krijgen we een beeld van hun geografische spreiding in het Brussels gewest (AFB. 1).

Op basis van die kaart zien we duidelijke concentraties van gebouwen, die overeenkomen met bepaalde wijken en delen van grote verkeersassen waaraan ze gelegen zijn. Tegelijk blijkt op het terrein dat het aantal gebouwen met art-decokenmerken aanzienlijk groter is dan deze opgenomen in de inventaris.

Hoe kunnen we die observatie bevestigen? De inventaris biedt niet alleen informatie over individuele gebouwen, maar ook over de aanleg en planning van wegen en de ontwikkeling van hun bebouwing. Voor enkele gemeenten is het onderzoek daarrond evenwel nog lopende of werden de resultaten nog niet gepubliceerd. We kunnen daarom nog geen kaart opstellen die de op het terrein vastgestelde dichtheid weerspiegelt. De beschikbare gegevens laten wel toe om reeds enkele tendensen te schetsen.

WOONWIJKEN

De meeste wijken waren vóór de Eerste Wereldoorlog al gedeeltelijk of volledig gepland, of

zelfs aangelegd. Omdat de werkzaamheden tijdens de oorlog stilvielen, vonden de verkaveling en bebouwing van die gebieden vooral plaats in het interbellum.

De residentiële gebouwen bestaan uit eengezinswoningen in gesloten bebouwing, kleine appartementsgebouwen met een bouwprofiel vergelijkbaar met dat van woningen, en kleine handelszaken.

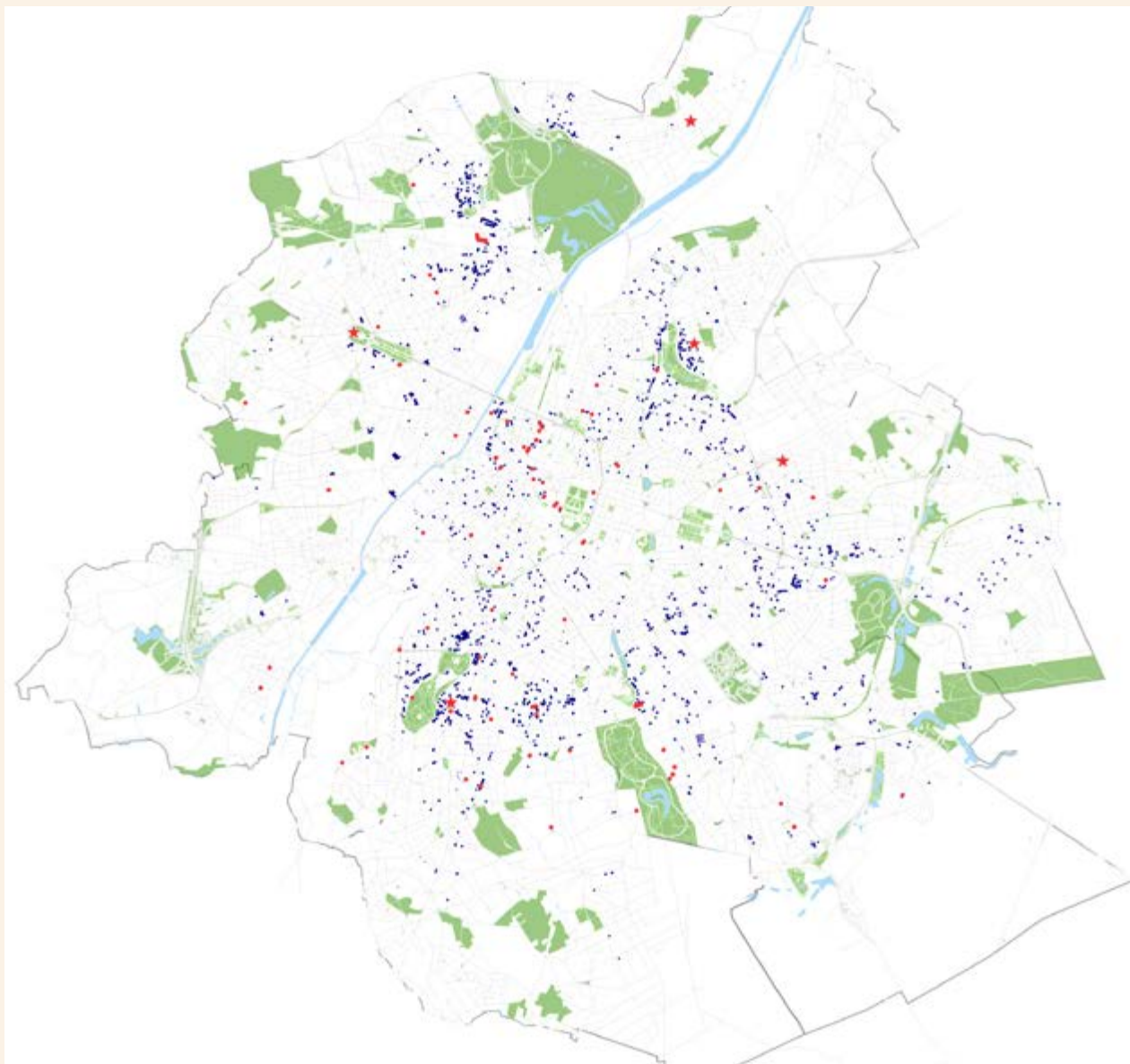
De aanwezigheid van art deco beperkt er zich doorgaans tot enkele stijkenmerken, vermengd met elementen uit de Beaux-Artsstijl, vernaculaire architectuur, modernisme, e.a. Handelszaken – meestal gelegen op straathoeken – vertonen daarentegen vaak een uitgesproken art-decostijl, zowel wat de gevel en de winkelpui als het interieur betreft.

We denken hier onder meer aan de Hoogte Honderdwijk in Vorst, waarvan het aanlegplan van de vastgoedmaatschappij *Société des Villas de Forest* al in 1899 werd opgesteld, door de gemeente werd goedgekeurd in 1901 en in 1912 werd bekrachtigd bij koninklijk besluit. De bebouwing van de wijk verliep in drie grote fasen: vóór de Eerste Wereldoorlog, tijdens het interbellum en na de Tweede Wereldoorlog.

Ook de eerste plannen van de Bloemenwijk in Schaarbeek, opgemaakt door gemeentelijk ingenieur Octave Housseau, werden al in 1902 goedgekeurd. De wegenwerken startten in 1913, maar de gebouwen werden voornamelijk tussen 1922 en 1936 opgetrokken.

De aanleg van de Meirwijk in Anderlecht werd in 1905 goedgekeurd. Het aangrenzende park (het huidige Astridpark) werd in 1911 ingehuldigd, evenals bepaalde wegen. Toch volgde de bebouwing pas tegen het einde van de jaren 1920.

1. monument.heritage.brussels

AFB. 1: ART DECO

Legende

- Art-decogebouwen
- Art-decogebouwen op bewaarlijst
- ★ Art-decokerken
- Groene ruimte
- Water

6102 adressen, gegevens verstrekt door urban.brussels
 Basisgegevens kaart: parken, water, wegen en administratieve grenzen (Brussel Leefmilieu en Urbis)

GROTE VERKEERSASSEN

De planning van het netwerk van grote verkeersassen in het Brussels gewest gaat hoofdzakelijk terug op het *Plan d'ensemble pour l'extension et l'embellissement de l'Agglomération bruxelloise*, opgesteld door wegeninspecteur Victor Besme in 1866. De uitvoering van dat plan gebeurde gefaseerd en ging soms gepaard met ingrijpende aanpassingen.

De breedte van de wegen maakte de bouw van een meer imposante architectuur mogelijk. In

het oostelijke deel van het grondgebied verzezen al eind jaren 1920 grote luxe-appartementsgebouwen. Op de assen die na de Eerste Wereldoorlog op korte tijd werden verkaveld, vinden we ensembles van grote appartementsgebouwen. Een voorbeeld daarvan is de Deschanellaan in Schaarbeek. Door hun schaal en de middelen die erin werden geïnvesteerd, leenden die grote appartementsgebouwen zich tot een duidelijke expressie van de art-decostijl, zowel qua vormgeving als op het vlak van materiaalkeuze en afwerking.

3

De bebouwing van de verkeersassen ten westen van de Brusselse Vijfhoek, zoals de Charles Woestelaan in Jette, is over het algemeen bescheidener qua omvang, materiaalgebruik en afwerking en is stilistisch meer hybride.

DE VIJFHOEK

De kaart toont een opvallend groot aantal panden binnen de Vijfhoek. Het gaat voornamelijk om openbare gebouwen, hoofdzetels van bedrijven en handelszaken, die via de keuze voor een art-decostijl een moderne en vooruitstrevende uitstraling nastreefden. Het interbellum kende ook nieuwe types uitgaansgelegenheden, zoals bioscopen, danszalen en bars. Vandaag zijn daarvan nog slechts enkele bewaard gebleven, die voor het overgrote deel grondig verbouwd en herbestemd werden.

SPORTINFRASTRUCTUUR

De groeiende populariteit van sportactiviteiten leidde tot de bouw van nieuwe infrastructuren zoals stadia en zwembaden. De oorspronkelijke projecten dateren vaak van vóór de Eerste Wereldoorlog, maar hun verwezenlijking liet door het oorlogsconflict op zich wachten. De gerealiseerde gebouwen onderscheidden zich door hun moderne art-deco-uitstraling. We vermelden het monumentale Joseph Marienstadion (1926), dat nog steeds de thuisbasis is van Union Saint-Gilloise, en het gemeentelijk zwembad van Sint-Joost-ten-Node (1933).

In deze periode doet ook een geheel nieuwe typologie haar intrede: de solariums, openluchtwembaden met ligweiden of terrassen om te zonnen en aan lichaamsvoeding te doen. Om hun moderniteit te benadrukken, kozen architecten vaak voor de strakke lijnen van het Streamline Design of het modernisme. In dat verband vermelden we de Van Schellebaden in Sint-Gillis (1924). Vandaag is er echter geen enkel van die complexen bewaard gebleven.

STEDELIJKE UITBREIDING IN HET INTERBELLUM

De verspreiding van de art-decostijl gaat uiteraard samen met de voortschrijdende verstedelijking van het Brusselse grondgebied tijdens het interbellum. Om deze evolutie in beeld te

brengen, wilden we ons baseren op de cartografie. Er bleek echter geen enkele kaart te bestaan over Brussel voor dit specifieke tijdsbestek. Vandaar dat we gegevens uit drie periodes hebben samengebracht (AFB. 2). Deze illustreren de opeenvolgende golven van stedelijke expansie tussen 1880 en 1955. De fase 1920 - 1930 bestrijkt vooral de gemeenten die al gedeeltelijk verstedelijkt waren vóór de Eerste Wereldoorlog. Pas na 1930 bereikte de expansie de gemeenten van de tweede kroon, die tot dan toe grotendeels landelijk waren gebleven, met uitzondering van de tuinvijken, die er vanaf de jaren 1920 tot stand kwamen.

De expansiebeweging vloeyde voort uit de sterke bevolkingstoename die zich ook na de Tweede Wereldoorlog voortzette. We merken daarbij op dat de verkavelde oppervlakte in 1955 al zeer dicht aanleunde bij de huidige, hoewel toen lang niet elk perceel bebouwd was.

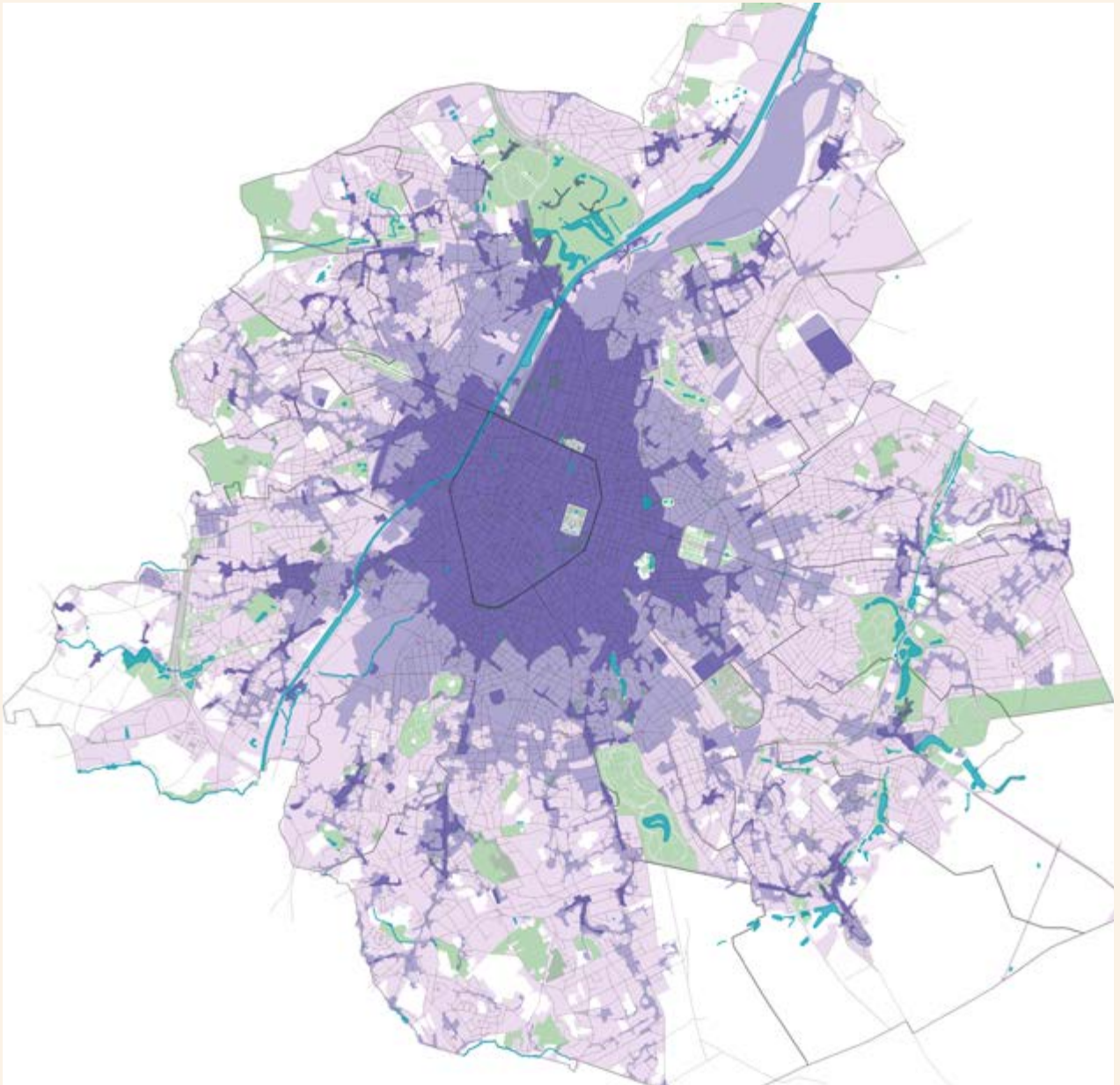
CONCLUSIE

Kan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als een art-decostad worden beschouwd?

Omdat Brussel tijdens het interbellum een sterke verstedelijking kende, kreeg de art deco de kans om zich over het hele grondgebied te verspreiden. De art-decostijl an sich vermengde zich echter vaak met allerlei invloeden en vormde zo een bredere, hybride stijl. 'Zuivere' art-decovoorbelden zijn dan ook eerder zeldzaam in Brussel; het gaat in dat geval vooral om hoogkwalitatieve architectuur of commerciële panden.

Om de wijde verspreiding van de stijl accurater in beeld te brengen is een nieuwe evaluatie nodig, zodra alle onderzoeksresultaten beschikbaar zijn. Daarbij moet ook een breder tijdsplanne in aanmerking genomen worden, om de vroege uitingen van de stijl uit de jaren 1910 en de late voorbeelden uit de jaren 1940 niet over het hoofd te zien.

Vertaald uit het Frans

AFB. 2: EVOLUTIE VERSTEDELIJING 1880-1955

Legende

- Bebouwing 1880-1920
- Bebouwing 1920-1930
- Bebouwing 1930-1955
- wegennet
- Groene ruimte
- Water

Gegevens over de evolutie van de verstedelijking:
RICKE, R., WOLFF, E., « The MURBANDY Project: development of land use and network databases for the Brussels area (Belgium) using remote sensing and aerial photography », *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, Vol. 4, 1, 2002, p. 3350.
Basiskaart: Urbis

Redactiecomité

Jean-Marc Basyn, Julie Coppens, Paula Dumont, Suzanne Gillijns, Valerie Orban en Cecilia Paredes.

Wetenschappelijke coördinatie

Paula Dumont

Experten-adviseurs

Manuela Core, Caroline Criquillon, Eric Demelenne, Catherine Leclercq, Anne Totelin, Manja Vanhaelen

Coördinatie iconografie

Paula Dumont met de hulp van Julie Coppens

Auteurs / redactionele medewerking

Carmen Azevedo, Renaud Bardez, Veronique Boone, Manuela Core, Caroline Criquillon, Carla Debarre Odile De Bruyn, Eric Demelenne, Florence Donneux, Paula Dumont, Elisabeth Gerard, Thierry Henrard, Vincent Heymans, Chantal Kesteloot, Jochen Ketels, Philippe Leblanc, Catherine Leclercq, Isabelle Lecocq, Murielle Lesecque, Cécile Mairy, Valérie Orban, Cecilia Paredes, Emilia Pauchard, Savinien Peeters, Noémie Petit, Anne-Marie Pirlot, Mathilde Semal, Maité Springael, Caroline Styfhals, Barbara Van Der Wee, Manja Vanhaelen, Wivine Wailliez, Catherine Walraevens, Stefan Wouters

Eindredactie nederlands

Paula Dumont

Eindredactie frans

Valérie Orban

Vertaling

Oneliner, Liesbeth Degreef en Ibe De Turck van urban.brussels

Vertaling Abstract

vertaaldienst van de GOB

Nalezing

Koen Raeymakers, Jean-Marc Basyn, Suzanne Gillijns, Coralie Desmet, Wim Kenis, Tom Verhofstadt, Ilse Weemaels

Lijst met afkortingen

ARA – Algemeen Rijksarchief
BBHR – Besluit Brusselse Hoofdstedelijke Regering
BGHM – Brusselse Gewestelijke Huisvestingsmaatschappij
CIVA – Centre international pour la ville, l'architecture et le paysage
ISAD – Institut Supérieur des Arts décoratifs
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor Kunstraprimonium- Institut royal du Patrimoine artistique
OW – Openbare Werken
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-5771

Wettelijk Depot

D/2026/6860/001

Cette revue paraît également en Français sous le titre « Bruxelles Patrimoines ».

Cartografie artikel 3

Emilia Pauchard

Vormgeving

Toast Confituur Studio

Ontwerper van de maquette

Polygraph

Druk

InitialP

Verspreiding

Cindy De Brandt, Ilse Weemaels
bpeb@urban.brussels

Coördinatie van de publicaties

Cecilia Paredes

Bedankingen

Philippe Charlier, Céline Chéron, Adrien Dominique Caroline Esgain, Marine Gerard Pascale Ingelaere, Romain Landmeters, Harry Lelièvre, Muriel Muret, Jules Poncin

Verantwoordelijke uitgever

Sarah Lagrillière, adjunct-directeur
generaal
urban.brussels (Gewestelijke
Overheidsdienst Brussels
Stedenbouw en Erfgoed)
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel

Contact

Directie Kennis en Communicatie
Kunstberg 10-13, 1000 Brussel
www.erfgoed.brussels
editions@urban.brussels

Herkomst van de foto's

Ondanks alle zorg die besteed is aan het opsporen van de rechthebbenden, worden eventuele begunstigen die niet werden gecontacteerd verzocht zich te melden bij de Directie Kennis en Communicatie van urban.brussels.

Erfgoed Brussel reeds verschenen

- 001 – November 2011 – Terug naar school
- 002 – Juni 2012 – De Hallepoort
- 003-004 – September 2012 – De kunst van het bouwen
- 005 – December 2012 – Hôtel Dewez
- Extra nummer 2013 – Het erfgoed schrijft onze geschiedenis
- 006-007 – September 2013 – Brussel, m'as-tu vu?
- 008 – November 2013 – Industriële architectuur
- 009 – December 2013 – Parken en tuinen
- 010 – April 2014 – Jean-Baptiste Dewin
- 011-012 – September 2014 – Geschiedenis en herinnering
- 013 – December 2014 – Cultusgebouwen
- 014 – April 2015 – Zoniënwoud
- 015-016 – September 2015 – Ateliers, fabrieken en kantoren
- 017 – December 2015 – Stadsarcheologie
- 018 – April 2016 – De Gemeentehuizen
- 019-020 – September 2016 – Stijlen gerecycled
- 021 – December 2016 – Victor Besme
- 022 – April 2017 – Art nouveau
- 023-024 – September 2017 – Natuur in de stad
- 025 – December 2017 – Conservatie op de steigers
- 026-027 – April 2018 – Kunstenaarsateliers
- 028 – September 2018 – Het Erfgoed, dat zijn wij!
- Extra nummer – 2018 – De restauratie van een uitzonderlijk decor
- 029 – December 2018 – Historische Interieurs
- 030 – April 2019 – Beton
- 031 – September 2019 – Een plaats voor kunst
- 032 – December 2019 – De straat anders bekeken
- 033 – Lente 2020 – Lucht, warmte, licht
- 034 – Lente 2021 – Kleuren en texturen
- 035 – Lente 2021 – Georges Houtstont en de ornamentenkoorts van de Belle Époque
- 036 – Herfst 2022 – Stadsgezichten
- 037 – Herfst 2024 – Objecten en collecties
- 038 – Lente 2025 – Focus 1939-99
- 039 – Zomer 2025 – Kantoorreconversies
- 040 – Lente 2026 – Art Deco, resoluut modern

Alle artikels kunnen geraadpleegd worden op www.erfgoed.brussels

Urban.brussels zet resoluut in op de kennismaatschappij en wil met zijn publiek een moment van introspectie en expertise delen over de stedelijke thema's van vandaag. De pagina's van *Erfgoed Brussel* bieden het stedelijk erfgoed in al zijn diversiteit een forum voor open en pluralistische reflectie.

De art-decostijl is onlosmakelijk verbonden met de tijdsgeest van het interbellum waarin een golf van vernieuwing door de samenleving gaat. Dit nummer wil dit aspect belichten met bijdragen die maatschappelijke thema's behandelen zoals de toegang van vrouwen tot het beroep van architect, maar ook meer technische onderwerpen zoals de uitdaging die de nieuwe materialen van toen vormen voor de restauratie van art deco erfgoed vandaag.

Sarah Lagrillière
Adjunct Directeur Generaal

U

20 €

ISBN 978-2-87584-240-4